

SLIKA ČOVJEKA U ETIČKIM PREDAJAMA

Dr Ivan FUČEK

SOCIETAS ETHICA

Ima petnaestak godina kako je na području filozofsko-teološko-etičkih istraživanja na tlu stare Evrope zapažen znanstveni kontribut međunarodnog društva pod titulom *Societas ethica*. Ono okuplja evropske etičare i teologe morala raznih usmjerenja i tradicija: katolike, pravoslavne, protestante, etičare raznih škola ne isključivši ni marksiste. Službeni jezik društva je njemački, tolerira se i engleski.

Svake godine prvog tjedna u mjesecu rujnu *Societas ethica* priređuje simpozij negdje u Evropi: Beču, Amsterdamu, Strassburgu, Goslaru, Balatonu, Waršavi, Salzburgu... Ove je godine Dubrovnik bio grad u kom se od 6. do 10. rujna (1982) održao takav međunarodni skup i to u zgradi međunarodnog centra za postdiplomski studij (Inter-University—Centre of Postgraduate Studies) koji je prije više godina ustanovio tadašnji rektor zagrebačkog sveučilišta prof. dr. Ivo Supek u kooperaciji s mnogim sveučilištima svijeta. Taj je centar svojevrsna originalnost i jedinstvenost na čitavom svijetu a okuplja danas oko 250 sveučilišta iz svih kontinenata.

Societas ethica na svom godišnjem simpoziju obrađuje neku od suvremenih etičkih tema. Na takvim se skupovima zadnjih godina raspravljalo o temeljima humane etike, o kršćanskoj i drugim etičkim vlastitostima, o mogućnosti utemeljenja marksističke etike, dostojanstvu ljudske osobe i njenim pravima, o teorijama o etičkim sudovima i o njihovim utemeljenjima, o pitanju prava i pravednosti, o suvremenom ekološkom problemu u etici, o pravdi i pravednoj kazni itd.

U Dubrovniku se raspravljalo o slici čovjeka u etici koja povezuje ili odjeljuje, pa su izneseni mnogi vidovi koji čovjeka objedinjuju i mnogi koji ga razbijaju, rastavljaju i raspršuju. Napominjemo da etička istraživanja koja poduzima *Societas ethica* nisu nipošto neki hobby članova društva i ne ostaju zatvorena unutar samog društva kao u nekom getu. Jer članovi su gotovo isključivo profesori na sveučilištima i visokim školama, te su oni i multiplikatori istih istraživanja među svojim slušačima i doktorandima. Radovi *Societatis ethicae* su u svijetu zapaženi, vrlo pozitivno ocijenjeni i redovito ih više nije moguće zaobići u znanstvenom istraživanju na području etike i morala.

Nakon pozdravnog govora predsjednika društva prof. Rudolfa Weilera (Beč), u ime domaćih članova prof. Marijana Valkovića (Zagreb), prvo je predavanje održao domaćin prof. Ivan Supek (Zagreb) na temu *Humanistic Morality* – humanistički moral. Konferencijsko-parenetskim, sebi vlastitim stilom razvio je nekoliko bitnih elemenata humanističke etike kako je on vidi. Govorio je o toleranciji, jednakosti, slobodi, dobroti, solidarnosti, supatnji s drugima, ljubavi u praksi. Da se utemelji humanistička etika, Supek smatra da nije dovoljan stari humanizam kao ni stari racionalizam. Danas je potrebna supatnja, osjećaj za drugog u toj općoj atmosferi nesigurnosti i prijetnje; potrebna je konkretna primijenjena ljubav. On smatra da glavni problem humanističke etike danas nije u čovjekovoj naravi nego u političkim sistemima, u konfrontaciji dvaju blokova, njihovoj nepomirljivosti i trajnom porastu naoružanja, uvijek s novim podizanjem nuklearnih baza. Imamo eksploziva toliko da zemlja može pet puta biti pretvorena u prah, a još uvijek u naoružanju idemo naprijed, što je dijametralno suprotno svakom poimanju humanističke etike. On vidi dva stupa humanističke etike: znanost i umjetnost. Smatra da treba odbaciti svaku ideologiju, došla s koje mu drago strane, jer ideolozi kao nasilnici ne mogu biti humanisti. A humanizam je osnovica za jedinstvo čovječanstva. Birokratizam, militarizam, etatizam su neprijatelji humanizma.

Ujutro 7. rujna održao je prvo predavanje prof. Arno Anzenbacher (Mainz) o *Čovjekovoj slici u etici*. Iznio je niz vidika koji stvaraju jedinstvo čovjeka i niz koji ga razbijaju i mrve. Cjelokupno izlaganje utemeljio je na nauci sv. Tome Akvinskog i Immanuela Kanta. Tražio je spojnice. Tomino shvaćanje teonomne autonomije u čovjekovim opredjeljenjima i Kantovo shvaćanje autonomije čovjeka. Ukazao je i na razdvojnice. Prvenstvenu ulogu u etičkim traženjima igra razum i kod Tome i kod Kanta. Jednako u ocjenjivanju vrijednosti, integriranju subjektivnog i objektivnog reda, u svrstavanju ciljeva i dužnosti, vlastitog usavršavanja i ostvarivanja sreće bližnjih. Anzenbacher je htio pokazati bogatstvo čovjekove osobe s njenim mnogostrukim potencijalima. Naglasio je prvenstvo ethosa a tek onda etike, prvenstvo poretka a onda njegovo očitavanje i odgonetavanje, prvenstvo postojanja neizrečenog zakona u čovjeka a onda njegovo artikuliranje i svrstavanje u formule. Osobito u diskusiji naglašen je problem prava prema ethosu, zakona prema pravu.

Slijedila su predavanja pisca ovih redaka, pa prof. Svetozara Stojanovića (Beograd). Prvi je razvio sliku čovjeka u današnjem sovjetskom službenom marksizmu kao modelu, ukoliko slijedi iz najnovijeg sovjetskog ustavnog prava od godine 1977. Drugi je upozorio na neke aporije i manje poznate vidike klasičnog marksizma.

Dok sovjetsko ustavno najnovije pravo čovjeka prosuđuje i ocjenjuje prema zadnjem cilju kolektiva, a to je besklasno komunističko društvo u kome će odumrijeti država i zakon, dotle, prema klasičnom marksizmu, komunizam nije ipak završetak povijesti nego prelazna faza, a besklasno društvo spada u utopističke vrijednosti.

Dok je prema istom ustavnom pravu bitnost čovjeka u stvari skup ili čvor društvenih odnosa, dotle, prema klasičnom marksizmu, čovjek u svom biću ima potencije stvarateljskog, društvenog i slobodnog vidika (optimistička slika čovjeka). Ali on u sebi nosi i potencije razornog, egoističkog i neslobodnog bića (negativna slika o čovjeku). Čovjek, dakle, u sebi nosi mnoge napetosti i kontradikcije koje izviru iz proturječnosti između „zatvorene” i „otvorene” dijalektike.

Dok je čovjek prema sovjetskom novom ustavu u sebi prazan i lišen svega, a izvana obogaćen i određen socijalnim, ekonomskim, političkim i osobnim pravima, dotle Marx, mada odbacuje „naturalistički determinizam” i „nužnost naravnog zakona”, ipak priznaje i dopušta blaži determinizam: prema kojem je „naravni zakon” samo tendencija u čovjeku.

Dok sovjetsko ustavno pravo afirmira determinističku nadmoć ekonomske podgradnje društva, dotle Marx govori i o „prirodnosti” društvenih i povijesnih događanja.

Iz sovjetskog Ustava od 1977. slijedi da dijalektika čovjekove prakse poznaje samo napredak a nikad nazadak, što je očito iz programatskog uvoda istog Ustava. Ondje se ocrtava povijest, sadašnjost i budućnost sovjetskog društva. Prva je faza socijalizma prošla: diktatura proletarijata. Ona je nadiđena. Sada se nalazimo u drugoj socijalističkoj fazi razvitka prema konačnom besklasnom komunističkom društvu. Treća i definitivna faza je buduće besklasno komunističko-atheističko društvo. Međutim, Marxova dijalektika poznaje i zastoje i nazatke; ona je otvorena i za devolucionu stadije. Ipak, uza sve to, sam Marx nije nadišao progresivističke okvire Hegelove dijalektike.

Iz istog sovjetskog ustava izlazi brisanje svake diobe između države i sovjetskog društva, brisanje svake diobe između društva i pojedinog sovjetskog građanina: cjelokupni život je podržavljen. Građanin je identificiran s kolektivom. On je ogledalo kolektiva. Njegova savjest je savjest kolektiva. Država je etičkog karaktera: prvi i jedini odgojitelj sovjetskog čovjeka. U staljinističkoj nacionalkomunističkoj eri država je bila nadređena partiji. U lenjinističkoj i sadašnjoj Brežnjevljevoj eri partija je nadređena državi. S druge strane, Marx govori o demokratskom komunizmu, ali govori i o mogućnosti diktatorskog komunizma. Sovjetsko ustavno pravo pledira da bude model svakom društvu, ne samo socijalističkom. Kod Marxa je regres samo dimenzija povijesnog razvojnog procesa ali ne i dimenzija dijalektike. Drugi je problem nije li samim tim ipak dijalektika stavljena u pitanje.

Peto predavanje održao je prof. Stuart Hampshire (Oxford) pod naslovom samog simpozija *Čovjekova slika u etici koja spaja ili odjeljuje*. Oslanjajući se na Aristotela, predavač je htio upozoriti na osnovne komponente čovjekovih opredjeljenja. U etici nije dovoljno da se čovjek isključivo vodi razumom nego i zdravim plemenitim osjećajem, što onda tvori jedinstvenu intuiciju. Tom intuicijom kao svjetlom tražim i nalazim u svojim etičkim praksama. Hampshire je razvio čitavu lepezu ili panoramu područja ljudskog djelovanja u kojima čovjek treba da zrelo, slobodno, plemenito i s ljubavlju intuitivno pronalazi i odlučuje.

Raspravljanja su po grupama trajala cijelo prije podne. Diskutanti su se opredijelili prema tematici. Nakon toga je slijedila diskusija u plenumu, isto tako u trajanju od pola dana kako bi svi došli do riječi, pošto su predavači još jednom skupili sve bitne elemente koji iz raznih vidika objedinjuju sliku čovjeka. Razdvojnice smo u plenumu nastojali staviti u drugi plan.

Sudionici su došli do uvjerenja da mnogi elementi kod Aristotela, Tome Akvinskog, Kanta, Marxa, čak i iz službenog marksizma, pa humanističke etike konvergiraju u jedno. U tom čvorištu i krizištu – u čovjeku – sastaju se mnogi putovi mnogih etičkih tradicija. Naše je da znanstvenim istraživanjima potvrdimo i utvrdimo sve ono što je svima zajedničko, što nas spaja, što je prirodna i nužna baza za svaki istinski dijalog među zastupnicima najrazličitijih etičkih tradicija. Je li moguće pomišljati na zajedničku etiku?

Nema sumnje da je i ovaj simpozij pridonio znanstvenom istraživanju u tom smjeru, da je dao novi zamah i otvorio neke nove vidike u tom izrazito ekumenском smislu traženja. Kritike simpozija sa strane sudionika bile su pozitivne. Ljudi su se rastali obogaćeni, sa zadatkom da svaki dalje istražuje i radi prema svojim mogućnostima.

Napokon odlična radna atmosfera, ljepote i ugodaj Dubrovnika – koji će svim sudionicima ostati u uspomeni – bliskost koja uvijek vlada među članovima Societatis ethicae pridonijeli su da je ovaj simpozij ocijenjen kao jedan od najuspješnijih i najljepših.